

МАТЕЙ

Василь Васильович
nitro1@ukr.net

УДК 334.72

КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ УСПІХУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
КООПЕРАТИВІВ В ЄС: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИKEY SUCCESS FACTORS OF AGRICULTURAL COOPERATIVES IN THE EU:
LESSONS FOR UKRAINE

к. е. н.

Стаття присвячена аналізу причин та ключових чинників успіху сільськогосподарської кооперації в країнах Європейського Союзу. У статті також розглядаються особливості та сучасні тенденції розвитку європейських сільськогосподарських кооперативів.

Статья посвящена анализу причин и ключевых факторов успеха сельскохозяйственной кооперации в странах ЕС. В статье также рассматриваются особенности и современные тенденции развития европейских сельскохозяйственных кооперативов.

The present article is dedicated to the analysis of the causes and key success factors of agricultural cooperation in the EU countries. The article also examines the features and the current trends of the development of European agricultural cooperatives.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарський кооператив, ЄС

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственный кооператив, ЕС

Keywords: cooperation, agricultural cooperative, EU

ВСТУП

Сільське господарство в Україні відіграє особливо велику роль у забезпеченні економічного зростання. Частка агросектору у ВВП у 2016 р. склала 11,7 % ВВП, тоді як в 2013 р. була на рівні 8 % [1]. Сільське господарство є ключовим джерелом надходження до бюджету та притоку валюти в країну (близько 40 % експортної валютної виручки). Кожен третій громадянин України – сільський житель. Тому питання розвитку цього сегменту економіки є надзвичайно актуальними та потребують детального вивчення.

Одним із найефективніших інструментів розвитку сільського господарства у світі є сільськогосподарська кооперація. Перші сільськогосподарські кооперативи почали з'являтися в країнах Заходу ще в XIX ст., а вже протягом XX ст. перетворилися на потужну силу, яка захищає інтереси фермерів та забезпечує перманентне зростання продуктивності та конкурентоспроможності агровиробників.

Кооперативний рух в сільському господарстві України та питання ефективності діяльності сільськогосподарських кооперативів були об'єктом досліджень багатьох вітчизняних вчених-економістів, серед яких варто виділити таких: В. Зіновчук [2, 3, 12], М. Малік [4], Л. Молдаван [5], А. Пантелеймоненко [6] та ін. Проблеми розвитку сільськогосподарських кооперативів в країнах Європейського Союзу досліджувалися такими європейськими дослідниками як М. Лісовська [7], Й. Бійман [8, 9, 11], К. Іліопулос [8, 9], С. Гійселінкс [8, 10], Ю. Раманаускас та Я. Жуківскіс [12]. Незважаючи на велику кількість досліджень у сфері сільськогосподарської кооперації, виявлення причин успіху сільськогосподарських кооперативів в ЄС та можливості їх адаптації під українські

умови не є достатньо висвітленими в науковій літературі.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні ключових чинників успіху сільськогосподарських кооперативів в країнах ЄС в контексті можливості їх реалізації в Україні з метою підвищення ефективності вітчизняної сільськогосподарської кооперації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

При підготовці статті в якості інформаційної та методологічної бази використовувалися наукові праці, матеріали періодичних видань та Інтернет-ресурси з питань розвитку кооперативного руху та забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні та країнах ЄС.

При здійсненні дослідження використано історичний метод для вивчення виникнення, формування та розвитку сільськогосподарських кооперативів в ЄС за період їх тривалого існування, а також методи статистичного аналізу, порівняння та синтезу існуючих досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ

У 1997 р. Верховною Радою був прийнятий Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [13]. Саме прийняття цього документу зробило можливим виникнення та розвиток ринковоорієнтованих кооперативів в нашій державі [3]. Законом передбачена можливість створення двох видів кооперативів – сільськогосподарський виробничий кооператив та сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. Але виробничі кооперативи можна вважати певним чином модифікованими колективними сільськими господарствами, тому їх можна назвати псевдокооперативами [2].

Розуміючи необхідність підтримки сільськогосподарських кооперативів та фермерських господарств для стимулювання сільського господарства, 13 вересня 2017 р. розпорядженням Кабінету міністрів України схвалено Концепцію розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 рр., яка передбачає створення необхідних передумов для розвитку фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів, а також, що

дуже важливо, надання їм фінансової підтримки [14]. Станом на 1 січня 2018 р. в Україні працювало 26 975 кооперативів, із них 996 сільськогосподарських виробничих кооперативів та 1073 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. І якщо кількість виробничих кооперативів скорочується (зменшилася на 16,5 % за останні 5 років), то кількість обслуговуючих – зростає (ріст 15,6 % за останні 4 роки) (рис. 1).

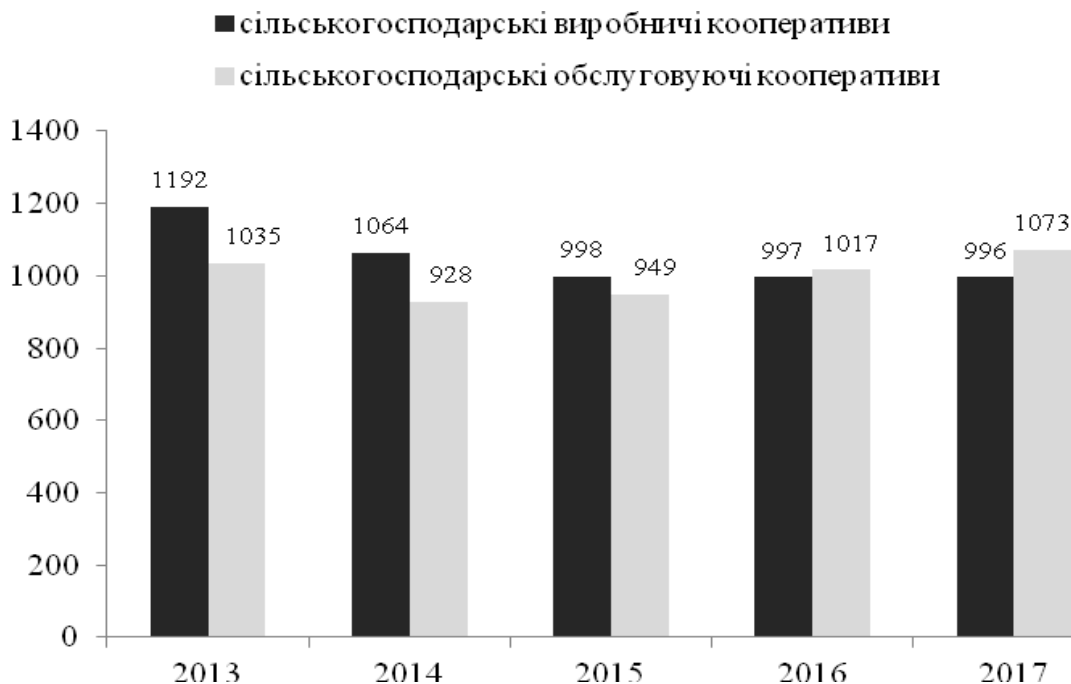

Рис. 1. Кількість сільськогосподарських кооперативів в Україні [1]

На жаль, серед діючих в Україні кооперативів реально провадять господарську діяльність тільки близько половини, члени яких утримують 1 % поголів'я великої рогатої худоби та через які реалізовується дуже незначна частка молочної та плодоовочевої продукції [14]. Зовсім інша ситуація в країнах ЄС, в яких сільськогосподарські кооперативи є важливим елементом економіки та суспільства загалом.

Для європейських країн характерна неоднорідність поширення та розвитку сільськогосподарської кооперації. В країнах Північної та Західної Європи, таких як Бельгія, Нідерланди, Франція, Німеччина, Австрія, Великобританія, Ірландія та Данія більше 50 % фермерів або сільгоспвиробників є членами хоча б одного сільськогосподарського кооперативу. У Південній Європі (Італія, Португалія, Іспанія та Греція), цей показник складає від 30 до 50 %, а в країнах ЦСЄ (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Литва, Латвія, Естонія) – менше 30 %, а в деяких випадках навіть менше 10 % [10]. Сільськогосподарські кооперативи займають сильні позиції на ринку аграрної продукції. У країнах Північної та Західної Європи через сільськогосподарські кооперативи реалізується 40-50 % аграрної продукції, в південних країнах ЄС 20-50 %, в країнах ЦСЄ – до 25 % [9].

Вищий рівень розвитку сільськогосподарської кооперації на півночі та заході Європи підтверджується також тим, що найбільшими європейськими коопера-

тивами є кооперативи із країн цього регіону – BayWa та Agravis із Німеччини, Arla Foods, DLG та Danish Crown із Данії, Friesland Campina із Нідерландів, InVivo із Франції [15]

Найбільш сильні ринкові позиції кооперативи мають у молочному та плодоовочевому секторі. Це пояснюється, насамперед тим, що молочні продукти, а також фрукти та овочі швидко псуються, а їхнє зберігання та логістика пов'язані із високими витратами. Значні ринкові частки у кооперативів, що займаються виробництвом вина та оливкової олії [8].

Незважаючи на неоднорідність поширення та розвитку сільськогосподарської кооперації в ЄС, а також наявність унікальних комбінацій внутрішніх та зовнішніх чинників успіху у різних країнах, можна визначити більшою мірою загальні для всіх європейських країн ключові чинники, що привели до домінуючої ролі кооперативів в сільському господарстві більшості європейських країн. Серед них варто виокремити наступні:

1. Для більшості європейських країн є характерним високий рівень взаємної довіри у суспільстві та соціальної взаємодії, що є необхідними умовами виникнення та розвитку кооперативів. Традиції самоорганізації, демократичність в прийнятті рішень та співробітництво на основі спільних інтересів є визначальними характеристиками європейських суспільств.

Проте у тих країнах, що мають комуністичне минуле, як правило, існує менша схильність до співробітництва та низький рівень довіри, що зумовлює те, що менша частка фермерів є членами хоча б одного кооперативу. Нерозвиненість сільськогосподарської кооперації пояснюється також тим, що у 90-х роках минулого століття місцева влада здійснювала сильну пропаганду індивідуального успіху для сприяння процесам приватизації та активізації підприємництва [7].

2. Вагомий внесок у розвиток сільськогосподарського кооперативного руху в Європі зробив Генеральний комітет сільськогосподарської кооперації в Європейському союзі – Cogeca (General Committee for Agricultural Cooperation in the European Union).

Процеси створення загальноєвропейської організації із підтримки фермерів почалися паралельно із процесами економічної інтеграції в Європі в 50-х рр. XX ст.. Європейські фермери бачили величезний потенціал єдиного ринку сільськогосподарської продукції, а також передбачали виникнення великої кількості загроз, зокрема конкуренції з боку великих сільськогосподарських виробників. Тому 6 вересня 1958 р. була створена перша європейська організація фермерів – Сора (Committee of Professional Agricultural Organisations, Комітет професійних сільськогосподарських організацій). Через рік, 24 вересня 1959 р., національні об'єднання кооперативів вирішили створити європейську парасолькову організацію Cogeca. На момент створення в Cogeca входили 6 національних асоціацій кооперативів. На сьогодні ця організація нараховує 60 членів із країн ЄС та 36 партнерських організацій із інших країн [16].

Головними завданнями Cogeca, які значним чином сприяють розвитку сільськогосподарської кооперації в Європі є:

- захист загальних та специфічних інтересів сільськогосподарських кооперативів на рівні ЄС;
- налагодження контактів та підтримка співробітництва між сільськогосподарськими кооперативами;
- проведення правових, соціальних, економічних та фінансових досліджень щодо діяльності сільськогосподарських та рибних кооперативів;
- пошук шляхів вирішення спільних проблем.

Протягом більш як півстолітньої історії діяльності Cogeca сприяє зміцненню позицій сільськогосподарських кооперативів на Єдиному ринку, а також є головним кооперативним лобістом в ЄС та ефективною платформою для комунікації між кооперативами.

3. Окрім загальноєвропейської організації Cogeca, в європейських країнах створено та діє багато кооперативних об'єднань та асоціацій. Національні кооперативні об'єднання сприяють лобюванню інтересів кооперативного руху на національному рівні та слугують інструментом обміну досвідом та знаннями. Прикладами таких організацій є Конфедерація фінських кооперативів (PELLERVO), Об'єднання кооперативів Франції (COOP de France), Асоціація кооперативів Німеччини (Deutscher Raiffeisenverband – DRV) тощо.

Проте такі федеративні структури ефективні у тому випадку, коли в країні велика кількість малих

кооперативів і втрачають сенс коли кооперативи стають більшими.

4. Європейські кооперативи постійно диверсифікують послуги, які вони надають своїм членам. Окрім традиційного забезпечення фермерів сільськогосподарською технікою, добривами та насінням, а також спільного маркетингу, вони можуть здійснювати селекцію рослин та тварин, забезпечувати дотримання фітосанітарних норм, допомагати виходити на зовнішні ринки тощо.

Останнім часом кооперативи забезпечують впровадження сучасних технологій у діяльність фермерських господарств та допомагають фермерам адаптувати їх під свої потреби. Фермери часто не можуть собі дозволити передові агротехнології через їх дороговизну, тому чи не єдиним способом їх отримання є спільне використання в межах кооперативу. Широкому застосуванню у європейських фермерських господарствах технологій точного землеробства значним чином сприяли саме кооперативи [17].

5. В ЄС сформувалося сприятливе для кооперативів інституційне середовище. Агровиробники можуть обрати будь-яку організаційно-правову форму для об'єднання. Заснування кооперативу не потребує багато часу та ресурсів. У рамках загальних правил організаційної структури, засновники можуть розробляти більш детальні правила діяльності у своїх статутах щодо видів діяльності, членських внесків, розподілу доходів та комунікації між членами тощо. В деяких країнах ЄС діють податкові пільги для малих кооперативів. Але такі пільги мають обмеження, для того, щоб фермери обирали кооперативну форму діяльності з точки зору її переваг, а не можливості зменшення податкового тягаря.

6. Кооперативна традиція формувалася у більшості країн ЄС на протязі багатьох десятиліть. В деяких країнах (Данія, Нідерланди, Ірландія) розвиток кооперативів тісно пов'язаний із перехідними періодами та був інструментом боротьби із кризовими явищами та посиленням конкуренції у сільському господарстві, в інших (Фінляндія) пов'язаний із боротьбою за незалежність [10]. Позитивний досвід кооперативного руху у старих країнах-членах ЄС призводить до зростання довіри населення до кооперативів та накопичення соціального капіталу, що є необхідними умовами ефективної роботи та заснування нових кооперативів.

7. Одним із чинників успіху кооперативу є його гомогенність. Чим більша однорідність членів, тим меншими є трансакційні витрати, ефективнішими процеси прийняття рішень та координації діяльності [11]. Хоча в ЄС існує велика кількість кооперативів, які створені для виконання однієї певної функції (технічне забезпечення, спільний маркетинг, переробка сировини тощо) та об'єднують фермерів із різних сегментів сільського господарства, більш ефективними є кооперативи, що об'єднують членів із однієї галузі.

8. Кооперативи сприяють реалізації концепції мультифункціонального сільського господарства, що сформована в 90-х рр. XX ст. та отримала значне поширення по всьому ЄС. Мультифункціоналізм передбачає, що сільське господарство повинно не тільки виробляти аграрну продукцію, але й забезпечува-

ти цілісність сільського ландшафту, захист біорізноманіття, боротьбу із безробіттям та розвиток села.

ВИСНОВКИ

Сільськогосподарські кооперативи в ЄС пройшли тривалий шлях розвитку перед тим як перетворитися на потужну силу, яка захищає інтереси фермерів, стимулює розвиток сільського господарства та є запорукою харчової безпеки й економічного зростання в регіоні. Хоча Україна значним чином відрізняється від європейських країн за своїм економічним, соціальним та політичним потенціалом, можна припустити, що якщо не всі, то деякі із чинників, що зумовили успіх кооперації в Європі, можуть сприяти розвитку кооперативного руху і в нашій країні.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України – www.ukrstat.gov.ua/
2. Зіновчук В.В. Економічна природа псевдокооперативів та небезпека їх поширення в аграрному секторі України / В.В. Зіновчук // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2010. – № 3 (42). – С. 23–28.
3. Зіновчук В.В. Організаційно-правові засади становлення сільськогосподарської кооперації в Україні / В.В. Зіновчук // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. - 2012. - № 1(2). - С. 3-12.
4. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С. 3-8.
5. Молдаван Л.В. Основні закономірності розвитку обслуговуючих кооперативів в Україні / Л.В. Молдаван // Вісник Полтавського ДСГІ. – 2001. – № 5-6. – С. 16–18.
6. Пантелеймоненко А.О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика: Монографія / А.О. Пантелеймоненко. - Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2008. – 347 с.
7. Lissowska M. The deficit of cooperative attitudes and trust in post-transition economies. – EАЕРЕ Papers in Evolutionary Political Economy. – №10 (2013). – Режим доступу: http://eaere.econ.tuwien.ac.at/pepe/papers/PEPE_10.pdf.
8. Bijman, J., Iliopoulos, C., Poppe, K.J., Gijssels, C., Hagedorn, K., Hanisch, M., Sangen, G. Support for Farmers' Cooperatives. 1-9. Wageningen UR, 2012. – 127 p. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/external-studies/2012/support-farmers-coop/fulltext_en.pdf.
9. Bijman, J. and Iliopoulos, K. Farmers' Cooperatives in the EU: Policies // Strategies, and Organization. Annals of Public and Cooperative Economics. – 2014. – № 85(4). – P. 497-508.
10. Gijssels, C. & Bussels, M. Farmers' Cooperatives in Europe: Social and Historical Determinants of Cooperative Membership in Agriculture. Annals of Public and Cooperative Economics. – 2014. – № 85(4). – P. 509-530.
11. Bijman, J. Agricultural Cooperatives in the Netherlands: Key Success Factors. – International Summit of cooperative. – Quebec, 2016. – Режим доступу: https://www.sommetinter.coop/sites/default/files/article-scientifique/files/0553-bijman-article-eng-abby_agricultural_cooperatives2016-08-09.pdf.
12. Ramanauskas J. Agricooperatives and producer's organisations: case of EU countries and lessons for Ukraine / Julius Ramanauskas, Jan Žukovskis, Vitaly Zinovchuk // Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. – 2017. – Vol. 39. No. 3. – P. 333-346.
13. Закон України від 17.07.1997 №469/97-ВР (Редакція станом на 19.01.2013) «Про сільськогосподарську кооперацію». – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>.
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 664-р «Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки». – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>.
15. The 2017 World Co-operative Monitor. Exploring the co-operative economy. – ICA & Euricse, 2017. – 96 p. – Режим доступу: http://www.euricse.eu/wp-content/uploads/2017/11/WCM_2017-web-EN.pdf.
16. Офіційний сайт Cоpa-Cogeca. – Режим доступу: www.copa-cogeca.be/.
17. Agricultural cooperatives and digital technology. What are the impacts? What are the challenges? – PwC France, 2016. – Режим доступу: www.pwc.fr/fr/assets/files/pdf/2016/10/agribusiness-and-digital-technology-2016.pdf.